Praha mezi mýtem a historií II. Město jako veřejný prostor[1]

JAN RANDÁK

Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Karlovej univerzity, Praha (Česko)

„Dlouhému“ 19. století se dostalo právě i od historiků mnoha označení, jež se snaží prostřednictvím rozličných metafor uchopit jeho podstatu a zásadní rysy. Z hlediska národního vývoje o něm můžeme hovořit jako o době vzniku a formování národních hnutí a nacionalismu. Na počátku i v průběhu předminulého věku začalo mnoho národů objevovat prostřednictvím minulosti samy sebe, mobilizovaly tradice, hledaly důkazy své svébytnosti v kulturním dědictví předcházejících časů, formulovaly svá specifika a jedinečné vlastnosti. Tehdy typické obraty do národní minulosti skýtající historické argumenty emancipačních snah, s sebou přinášely i odpovídající konstrukce národních symbolů budících emoce svých příjemců a umožňujících snadnější sebeidentifikaci recipientů s nabízenými srozumitelnými národními hodnotami. Mezi hledajícími a objevujícími se společnostmi nechyběla ani česká, jež dobovými slovy prožívala znovuzrození. Svébytné době obrození přitom odpovídalo specifické myšlení aktérů, kteří se na procesu formování novodobého českého národa aktivně podíleli. Společně s Vladimírem Macurou pak můžeme tvrdit, že obrození byl vlastní mýtus.[2]

V řadě obrozeneckých emblémů bychom samozřejmě objevili i Prahu, tedy hlavní město právě se formujícího moderního národa, centrum jeho minulého a prizmatem doby slavného státního života, v němž se soustředily národní život a kultura. Tomuto městu se dostalo v obrozenecké imaginaci výsostného postavení, jež ovšem pouze navazovalo na tradiční pozici tohoto sídla coby symbolu středu, v němž je vše podle archaického myšlení nejpůvodnější a nejsilnější. V českých představách 30. a 40. let 19. století získala vedle tváře reálné i podmanivou podobu emblematickou. Jungmannovská představa Prahy se podřizovala aktuálním potřebám obrozeneckých snah mnohdy překrývajících vlastní skutečnost živě se rozvíjejícího městského sídla.[3] V znakové rovině představovala Praha soubor emblémů s minulostním příznakem, byla symbolem Vlasti – svatým místem. Tvořila prostor, v němž se aktuálně prožívané české znovuzrození stýkalo, či dokonce přímo prolínalo se sakrálním prostorem vlasteneckých představ a idejí.[4] Byla jedním z centrálních míst národní paměti, jež mělo vedle snově-ideální tváře i podobu reálnou, určovanou půdorysem města, jeho budovami, parky, ulicemi a náměstími. Zjednodušeně řečeno, v průniku obrozeneckého myšlení s naším aktuálním pozorováním se společně s českým národem po třistaletém spánku probouzela k novému životu i Praha. A právě na jejích veřejných prostranstvích, v jejím veřejném prostoru probíhal život, tedy prezentace, manifestace, vymezování se i konfrontace české národní identity, v průběhu celého století i dílčích identit politických a sociálních.

Jednou z příznačných charakteristik moderní doby, tedy i zkoumaného 19. století a jeden ze zásadních předpokladů vytváření a upevňování národních i politických či sociálních identit společností daného období, byl vznik a formování otevřeného veřejného

[1] Text je součástí řešení *Výzkumného záměru MSM 0021620827 České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes*, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

[2] Vladimír Macura, Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ, Jinočany 1996, s. 79-101.

[3] Vladimír Macura, Obraz Prahy v české obrozenské kultuře, in: Město v české kultuře 19. století, Praha 1983, s. 156.

[4] Tamtéž, s. 160-161.

prostoru. Právě ten umožnil volnější demonstraci i české národní, v ní i politické identity mimo jiné prostřednictvím mnohoznačných symbolických či metaforických úkonů a projevů. Podle slovenského historika Ľubomíra Liptáka bylo využívání veřejných prostor v průběhu středověku a raného novověku přesně definováno a regulováno. Středověká náměstí a ústřední lokality měst byly místem konání jarmarků a trhů s přesně stanovenými pravidly. Tvořily pomyslné jeviště oficiálních městských a církevních slavností.[5] I když však měla venkovská a městská prostranství, ulice a náměstí stát pod dohledem umožňujícím jejich naplnění pouze vyhovujícími aktivitami, nelze si z nich přesto odmyslet spontánní projevy lidové či smíchové, karnevalové kultury, jak o tom svědčí známý průběh masopustu v Romans.[6]

Jistě lze diskutovat o tom, co vše může být veřejným prostorem ve vztahu k městskému prostředí.[7] Je možné se ptát, zda je definovatelný sám o sobě nebo je vytvářen teprve v průběhu svého zaplňování, jež mu dává konkrétní tvář a funkci. Není v možnostech tohoto textu najít detailní odpověď na tyto a obdobné dotazy. V rámci předkládaného článku se spokojme jen s některými tezemi a obecnějším nárysem toho, co lze za veřejný prostor vnímat a prostřednictvím jakých charakteristik jej lze vymezit.[8] Definovat jednoznačně veřejný prostor nelze, už jen z prostého důvodu nemožnosti jasného oddělení sfér veřejných a soukromých. Chápání pojmů veřejný/soukromý je historicky a kulturně podmíněné a značně relativní. Odvíjí se od perspektivy jejich pozorovatelů a analýzy. Ostatně podobně lze hovořit i v souvislosti s pojmem „veřejnost“, jež se dnes podle Martina Matějů chápe jako „větší část společnosti (respektive národa či lidu) zainteresovaná na výsledcích společných aktivit s obecnějším dopadem a zainteresovaná na společenském dění jako takovém.“[9]

Veřejný prostor můžeme v této souvislosti vnímat jako místo artikulace, manifestace i uspokojování konkrétních potřeb (zde potřeby v širším slova smyslu) dané části společnosti, kolektivů, tedy právě oné veřejnosti. Vytváří jedinečné socializační prostředí, plní důležité sociálně integrační funkce, představuje prostor setkávání i konfrontace lidí a jejich projevů, interakcí a komunikace. Umožňuje prezentaci individuálních i skupinových výkonů. Veřejné prostory jsou koncentrovány kolem konkrétních kulturních významů i hodnot a jsou spjaty se symbolikou míst a dějů[10], jež do nich mohou být zároveň ze strany dané veřejnosti dodávány a v nich instalovány – prostřednictvím pomníků, soch, pamětních desek, památníků atd. Jejich prostředí můžeme chápat coby pomyslné zrcadlo dobové atmosféry, jako jeviště lokálních i celospolečenských dějů, tendencí a procesů. Veřejným prostorem rozumějme nejen hmotné, fyzické objekty, ale reflektujme i jeho nehmotnou dimenzi sociálně i kulturně vytvářených významů. V této souvislosti o to více vyvstává i symbolický význam Prahy jakožto veřejného prostoru, v němž se mohlo prezentovat české hnutí jako celek i později jeho dílčí segmenty.

Od 19. století tedy dochází k avizovanému pronikání kvalitativně nových prvků do veřejného prostoru, v našem případě toho pražského. Schematicky lze v tomto procesu odlišit z chronologického hlediska dvě fáze. První období představuje česko-národní pro-

---

[5] Ľubomír Lipták, *Kolektívne identity a verejné priestory*. In: Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny. M. Csáky – E. Mannová (edd.), Bratislava 1999, s. 117.

[6] Emanuel Le Roy Ladurie, *Masopust v Romansu.* Od hromnic po Popeleční středu 1579-1580. Praha 2001.

[7] Rudolf Jaworski, Peter Stachel (eds.), Die Besetzung des öffentlichen Raumes. Politische Plätze, Denkmäler und Strassennamen im europäischen Vergleich, Berlin 2007.

[8] V této části svého příspěvku se opírám o text Martin Matějů, Město a veřejný prostor, in: Český lid, roč. 90, 2003, č. 3, s. 225-228.

[9] Tamtéž, s. 225.

[10] Tamtéž, s. 227.

nikání do pražských ulic, náměstí, hostinců atd. v průběhu 1. poloviny 19. století až do revoluce 1848, která představuje jeden z vrcholů národních aktivit české společnosti. Od 60. let 19. století počítejme druhou a snad i významnější dobu podmíněnou masovostí českého národního hnutí i politickým uvolněním v habsburské monarchii umožňujícím i díky svobodě tisku a shromažďování konání národních festivit a umísťování hmotných symbolů v prostoru. V průběhu 2. poloviny 19. věku začínají právě i do pražského veřejného prostoru ve větší míře pronikat vedle identit národních i totožnosti nově se formující – politické či sociální, jež si nárokují nejen lokality dosud známé, ale začínají zaplňovat i dříve přehlížené a vytvářejí, respektive instrumentalizují prostory nové. V případě pražského dělnictva neformují pouze vnitřní prostor Prahy, ale současně svým osídlením i jeho vnější tvář, neboť i pražské dělnictvo, stejně jako v jiných evropských městech, se soustředilo, společně s jinými nezámožnými vrstvami, do sociálně ohraničených obvodů a čtvrtí, jež žily vlastním kulturním, společenským životem.[11]

Prvním příkladem obsazení a využití pražského veřejného prostoru budiž události a procesy jara roku 1848, potažmo prostorové aspekty některých z nich, konkrétně hledání a prezentace českého národního oděvu.[12] Ačkoliv jedním z nejviditelnějších příznaků revoluce 1848 byly pouliční boje na barikádách, ve skutečnosti byly kratšími epizodami. Každodenním jevem byly spíše kočičiny, protesty, demonstrace a lidová shromáždění, pro něž bylo veřejné prostranství politickým pódiem, v němž se vytvářela vlastní politika ulice. Obsazením ulice a jejím využitím k různým formám protestních akcí směřujících „zdola“ se vytvářela alternativa k původní apolitické prázdnotě ulic, jež byla výsledkem bdělé pozornosti státních orgánů dohlížejících na zachování veřejného pořádku. Během roku 1848 se však veřejný prostor často proměnil v jeviště gest, řeči těla, v prostor převahy živého slova nad písemným sdělením, v prostor emocí a ritualizovaného i symbolického skupinového jednání a chování. Do ulic se vrátili dříve vyhánění žebráci dožadující se almužen i kuřáci, kteří si mohli svobodně a nerušeně vychutnávat své cigarety a dýmky na veřejném prostoru. Nespokojení z různých společenských vrstev se mohli scházet, demonstrovat a nahlas beze strachu formulovat své požadavky a sdělovat své názory. To vše se navíc odehrávalo v kontextu formulování českých národně politických požadavků a v souvislostech vzájemného česko-německého vymezování.

Ve vztahu k roku 1848 hovořme o dobové euforii a společenském nadšení, jež vnímejme na pozadí dříve vládnoucích omezení regulující možnosti svobodného vyjádření na veřejnosti. A do kategorie „politiky ulice“ spadají promenády národních gard a měšťanských ozbrojených sborů, ovšem i vojenské přehlídky dráždící přihlížející civilisty a ostentativní vojenské patroly, jež přihlížejícím naznačovaly, že odpůrci revoluce ani zdaleka nekapitulovali. Bylo tomu tak i v jarní Praze, jejíž ulice, náměstí i kavárny a hospody opanovala česká řeč, české písně, české letáky, jež byly velmi často projevem dobové tendence vtisknout hlavnímu městu vlastenecký český, respektive slovanský ráz. K počeštění jednoho z nejpatrnějších elementů především městských ulic vyzýval v Pražských novinách i Karel Havlíček Borovský: *„Všichni věrní Čechové, jak v Praze, tak na venkově, se tuto napomínají, aby ke cti nové konstituce svoje německé firmy, štíty a vývěsky zrušili a české si vyvěsili, aby se tak s námi vnitřně i zevnitřně stala důstojná změna… dokažme světu, že Čechové sice dvě stě let spali, ale – nevyhynuli!“*[13] Jedním

[11] Mirjam Moravcová, Formování společenských aktivit dělnictva v prostředí velkého města v druhé polovině 19. století, in: Město v české kultuře 19. století, Praha 1983, s. 69-77; Antonín Robek, Mirjam Moravcová, Jarmila Šťastná (eds.), Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků, Praha 1981.

[12] Mirjam Moravcová, Národní oděv roku 1848. Ke vzniku národně politického symbolu, Praha 1986; Jan Randák, Symbolické chování v revoluci 1848: revoluční móda, in: Český lid, roč. 93, 2006, č. 1, s. 49-69.

[13] Josef Toužimský, Na úsvitě nové doby, Praha 1898, s. 143.

z vrcholů symbolického obsazení byly Havlíčkovy návrhy z 16. března na přejmenování některých pražských ulic a náměstí po českých národních patronech a postavách – Koňský trh měl být přejmenován na Svatováclavský, či dosavadní Jezuitská ulice na Karlovu a Dobytčí trh na Karlovo náměstí.

Specifickou roli v obsazení veřejného prostoru hrál národní oděv, respektive revoluční a národní symbolika. Šlo o to, které atributy budou hrát ve veřejném prostoru prim, jaké národní barvy a symboly, zda české potažmo slovanské, nebo německé; jaké oděvy, zda uniformy národních gard symbolizující konstituční svobody a nové poměry obecně, nebo vojenské uniformy připomínající minulost a současně připravenost armády k dalšímu zásahu. Šlo o to, kdo bude více viděn a prostřednictvím vnějších symbolů, právě i oděvů, obsadí veřejný prostor a stane se jeho pánem a kontrolorem, zda Češi či Němci, v jiných souvislostech pak civilní tábor nebo armáda – my, nebo oni.

Střetávání českých symbolů a oděvů s německými představovalo svého druhu symbolický konflikt, sice nenásilný, ale přesto citlivý. V Praze stálo za jednou z prvních konfrontací mezi Čechy a Němci nošení kokard s německou trikolórou, jimiž se na počátku dubna ozdobili někteří němečtí studenti. Toto jednání vyvolalo nespokojenost na české straně. Někteří Češi jako odpověď začali nosit vedle červenobílých kokard i štítky s cepy a palcátem, tedy ostentativní znaky protiněmecky vnímaného husitství a především symbol možného násilného vystoupení.[14] Jak je vidět ze slov Fridolina Wenda, doboví pozorovatelé vítali zahalení hlavního města do národních barev vřele: „Starošedá Praha zase omládla a vypadá jako krev a mléko. Bělost a červenost kamkoliv pohlédneš, na každých prsou, v každé knoflíkové dírce.“[15]

Příkladem využití veřejného prostoru z doby pozdější, tedy od 60. let 19. století mohou být často konané tábory lidu nebo slavnosti instalace, respektive odhalení pamětních desek či soch nejčastěji věnovaných některým ze zasloužilých, ovšem již zemřelých vlastenců, případně významným historickým aktérům národních dějin – obecně připomínající konkrétní úspěchy a zásluhy.[16] Specifickou kategorií byla „instalace“ národních institucí do prostoru měst a obcí. Zajímavý příklad představují české školy, jež v tomto ohledu plnily de facto dvojí funkci – samy o sobě byly v sídelním prostředí ztělesněním česko-jazyčného, tedy národního vzdělání, ve svých zdech pak vytvářely rovněž svého druhu veřejný prostor, ze své podstaty opět český, v němž mohly být předávány žádoucí vzory jednání i vidění dobové i minulé sociální reality. Tak například v Třebíči bylo místní gymnázium roku 1889 oslavně prezentováno jako *„domácí chrám osvěty (…), v němž domovem bude hlaholiti jazyk náš mateřský (…) posvátný jazyk svatováclavský.“*[17] Lokální akce podobného ražení, v nich i svěcení místních českých škol, představovaly příležitost demonstrace síly a akceschopnosti lokální české society. V jejich případě lze hovořit o budování či potvrzování české identity, pro níž představovala otevíraná či fungující škola vstup češství do prostoru. Mohla být zhmotněním aktuálních emancipačních snah.

V průběhu 2. poloviny 19. století se česká společnost prezentovala ve veřejném prostoru měst a obcí i masovějšími akcemi, v jejichž průběhu prezentovala českost prostřednictvím trvalejších symbolů umísťovaných v ulicích a náměstích. Zářným příkladem

[14] František Roubík, Český rok 1848, Praha 1931, s. 168-169.
[15] Josef Toužimský, Na úsvitě nové doby, Praha 1898, s. 138.
[16] Karel Šima, Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruování národní identity, in: Český časopis historický, roč. 104, 2006, č. 1, s. 81-110; Miroslav Hroch, Národ jako kulturní konstrukt?, in: Lidé města, 2005, č. 3, s. 17.
[17] Otakar Trávníček, Upomínka na slavnost svěcení gymnasiální budovy v Třebíči, kteréž vykonal dne 22. září 1889 J. M. nejdůstojnější p. biskup Dr. Frant. Sal. Bauer, Třebíč 1889, s. 3-4.

je několikadenní slavnost pokládání základního kamene Národního divadla roku 1868. Ona *„velkolepá, nikdy dosud nepřekonaná slavnost založení Národního divadla v Praze byla vrcholným vyzářením našeho vlasteneckého cítění a ideálního snažení (...), jejíž obdivuhodně skvělý, nádherný a – lze říci – majestátní průběh byl provázen nadšením, jakého před tím nikdy u nás nebylo (...).“*[18] V jejím průběhu *„Královská naše matka Praha opět zaskvěla se leskem, jakým as zářila před věky (...). Praha opět viděla triumf vítězný, slyšela jásati a plesati národ nadšený zápalem posvátným, opojený svým obrazem a vědomím probuzené své síly (...). Nad základním kamenem velkého divadla národního, kteréž bohdá brzy vzroste jako velkolepý pomník toho vítězství a nové doby našeho života, jako brána šťastnější budoucnosti (...) zapěl národ československý ústy tisíců svých pěvců hymnus triumfu, hlásal svými řečníky světu, že žije, chce a bude žíti (...), že chce býti národem svobodným v zemi svobodné.“*[19] Pod dojmem této slavnosti měly ustoupit obrazy slavností předcházejících do pozadí – pražské ulice se podle Serváce Hellera rozproudily statisíci lidu, nebylo pouhých diváků, „jen“ slavících, plesajících a jásajících Čechů.[20]

Už samotný příjezd základních kamenů představoval malou slavnost, jíž „královská naše Praha radostně vítala milé ty zástavy osvědčeného vlastenectví dotčených krajů.“[21] Základní kámen této jedné z nejoficiálnějších národních budov české společnosti byl současníkům představen jako základ vlastní národní budoucnosti, jako pomyslná setba velikých děl a skutků. Nejvýmluvnější byla v tomto ohledu slavnost převozu základního kamene z památné hory Říp, jehož při vjezdu do Prahy vítal jásot podle dobových svědků asi 80.000 lidí. U bran města promluvil August Švagrovský, mluvčí banderia podřipských rolníků: *„Stojíme před branou hlavního města, staroslavné naší matičky Prahy (...). Jako věrní synové přejeme, aby matička Praha matkou nám zůstala, věčně pravdy hájila a v čele národa kráčela. Z boku mohutného Řípu přivážíme Vám kámen k základu veliké školy národní. (...) Vám přinášíme kámen ten, abyste jej položili jako základ pomníku nehynoucí slávy české.“*[22]

V podobném duchu lze hovořit i o dvoudenním velkolepém celospolečenském svátku stého výročí narození Josefa Jungmanna v Praze v červenci roku 1873, jenž byl spojen se slavnostním položením základního kamene k jeho plánovanému pomníku – pomníku, jenž byl prvním podobným objektem věnovaným jednomu ze zásadních aktérů národního hnutí. V souvislosti s obsazením pražského prostoru není nedůležitá skutečnost, že prostranství před kostelem Panny Marie Sněžné poskytlo roku 1867 pražské zastupitelstvo zdarma – sbor, jenž byl po obecních volbách roku 1861 převážně český.[23]

S odkazem na národní slavnosti české společnosti tudíž vyzdvihněme výstavbu pomníků, jež v ulicích a náměstí neplnily pouze estetické funkce, ale především společensko-politické či národně-společenské. Pomník v českém podání byl v této době znakem národních ambic, nepředstavoval *„jednorázovou reklamu jako plakát, ale měl požadavky, které vyjadřoval, vysoko legitimovat jako nároky, zakotvené v kolektivním právu (...).“*[24] Jak však upozorňují někteří historici, národní pomníky nesloužily v rámci daného národního hnutí jako prostředek národní agitace a nestály bezprostředně u zrodu moderních národů. Vytvářely mnohem spíše *„významnou sílu, která upevňovala, modifikovala, kon-*

[18] Servác Heller, Národní slavnost položení základního kamena k národnímu divadlu v Praze dne 16. května 1868, Praha 1918, s. 3.
[19] Tamtéž, s. 6.
[20] Tamtéž, s. 6.
[21] Tamtéž, s. 7.
[22] Tamtéž, s. 18
[23] Zdeněk Hojda, Jiří Pokorný, Pomníky a zapomníky, Praha 1996, s. 56
[24] Petr Wittlich, Pomník a město, in: Město v české kultuře 19. století, Praha 1983, s. 267

kretizovala existující již národní uvědomění, prosazující se národní identitu.“[25] I proto pomníky představovaly jednu z nejvyšších, přesto pozdějších forem národní sebeprezentace a propagace, vyjadřovaly vztah mezi uctívaným objektem a vzpomínajícím kolektivem. V případě pomníku byl vybraný aktér chápán jako vrcholný reprezentant schopností a kvalit v našem případě českého národního kolektivu.[26] Právě personalizace národa představovala prostředek emocionalizace vztahu jedince k národnímu kolektivu a jeho dějinám.[27] Proto nebyly pomníky v době formování novodobého českého národa pouze hmotným bodem, ale rovněž prostorem magického a nadosobního. A v tomto vzpomínkovém ohledu se Češi vskutku činili, vždyť podle Jana Galandauera se jim v této aktivitě v pojednávaném čase nevyrovnal žádný z národů habsburské monarchie.[28] V hektickém 19. století tudíž představovala většina pomníků svého druhu politický akt: Politické souvislosti nemělo jen zadání pomníků a způsob jejich provedení. I samo jejich odhalení skýtalo příležitost otevřeně i skrytě manifestovat politické postoje při proslovech. Přítomní novináři se mohli zabývat počítáním účastníků slavnosti atd. Pomníky jsou cílem průvodů, místem konání manifestací a kladení věnců i nesouhlasných projevů a demonstrací proti ideám, jež symbolizují.[29]

Problematika vytváření a současně obsazování moderního veřejného prostoru v případě Prahy a české společnosti 19. století může být výrazem chápání národa coby společenské konstrukce, jež se uskutečňuje v jeho sebezobrazení předpokládajícím schopnost představit si danou pospolitost jako celistvou jednotu. Ve stati věnované problematice národa jakožto kulturního konstruktu Miroslav Hroch v této souvislosti připomíná nástroje využívané k onomu sebezorazení – symboly, stereotypy, národní pomníky a ikonografii či národní slavnosti. Právě tyto emblematické národní projevy nesoucí citové poselství jsou předpokladem sociální interakce nárokující si veřejné prostory, v nichž dokazují svou sílu a vládu. Pokud tedy přijmeme dnes často připomínaný a snad i převládající názor, že formování národa se zčásti, ba dokonce plně odvíjí od schopnosti lidí si jej jako pospolitost představit, pak je třeba připomínaným symbolům, emblémům či produkovaným významům přisoudit zásadní a neopomenutelnou pozici v národotvorných procesech – *„komunikace a sociální interakce napříč skupinou, která je tak početná, že se její členové nemohou osobně setkávat, je závislá na využívání symbolů.“*[30] Příslušník rozvíjejícího se národního hnutí, v našem případě Čech se tudíž neviděl jako osamocený. V národním kontextu vnímal ve vztahu k nadosobním významům a hodnotám nejen sebe, ale i své okolí. Označením prostřednictvím národní kategorie vstoupilo do jeho představivosti něco komplexnějšího, větší jednotka k níž cítil konkrétní vazby.[31]

Ony integrující hodnoty a významy hledejme v podobě různých znaků a symbolů velmi často ve veřejném prostoru, v našem případě českých měst v čele s Prahou. Vždyť ona sama o sobě se v pozici symbolu ocitla – nejen v ideální, abstraktní podobě, ale rovněž i v hmotné, reálné. Její ulice, náměstí i veřejné (národní) budovy naplňovaly veřejné aktivity – pochodňové průvody na počest skutků i jubileí významných vlastenců, například Františka Palackého roku 1868 u příležitosti jeho sedmdesátých narozenin; slavnost pokládání základního kamene k budoucímu Národnímu divadlu v roce 1868; pohřby významných vlastenců, například onen známý Josefa Jungmanna roku 1847, jenž byl

[25] Miroslav Hroch, Národ jako kulturní konstrukt?, in: Lidé města, 2005, č. 3, s. 20.
[26] Petr Wittlich, Pomník a město, in: Město v české kultuře 19. století, Praha 1983, s. 267-271.
[27] Miroslav Hroch, Národ jako kulturní konstrukt?, in: Lidé města, 2005, č. 3, s. 10.
[28] Jan Galandauer, 6. 7. 1915. Pomník Mistra Jana Husa, Praha 2008, s. 6.
[29] Zdeněk Hojda, Jiří Pokorný, Pomníky a zapomníky, Praha 1996, s. 20.
[30] Miroslav Hroch, Národ jako kulturní konstrukt?, in: Lidé města, 2005, č. 3, s. 13.
[31] Elias Canetti, Masa a moc, Praha 2007, s. 238.

zároveň chápán jako první národní demonstrace atd. Neodmyslitelnou součást těchto podniků tvořily verbální projevy, tedy hesla, deklarace, zpěvy či hymny formulované adekvátním jazykem, jenž nemohl neodpovídat obrazu světa a jeho vidění, který byl v těchto slavnostech rozvíjen a prezentován. Řada slavností byla zahalena do odpovídající ikonografické výzdoby – do národních praporů, kokard i portrétů a obrazů s národně historickými motivy.[32] Prostřednictvím symbolů v prostoru – zmiňovaných soch, pamětních desek, pomníků atd. vizualizovala česká společnost sebe samu ve své reprezentativní a velmi často i historické podobě. Jejich prostřednictvím vytvářela znaky chtěné podoby národních dějin, jež odpovídaly představám společnosti o své minulosti a zpětně tyto představy potvrzovaly. V čase historizujícího 19. století tudíž Češi ve veřejném prostoru mnoha měst v čele s Prahou produkovali svou historii i na ní navazující aktuální význam dokládající a ospravedlňující jejich existenci. Svým jednáním vytvářeli pomyslný prostor národně-kulturních orientací, jež však pokládali za přirozený a samozřejmý, dosvědčující časovou tradici a kontinuitu české národní identity.

Uváděnou ostentativní pražskou oslavou Josefa Jungmanna i prostřednictvím pamětních desek věnovaných dalším obrozencům se vzpomínající českých kolektiv hlásil nejen k jejich pro-národním aktivitám, ale prostřednictvím jejich slavení i k obrazu národa, jeho kultury a dějin, jenž tito vlastenci reprezentovali. Hmotné národní symboly v prostoru měst a obcí představovaly objektivizaci české společnosti a její nároky, jež se v kontextu mnohonárodnostní monarchie, českého historického státu s německo jazyčnými oblastmi i samotné Prahy mohly zdát z pohledu jiných národů a společností jako subjektivní. Z chronologického pohledu se v případě českého hlavního města jednalo v první fázi o sedimentaci významů v podobě mýtů a romantických představ obsažených především v literární tvorbě, teprve s nárůstem masovosti národního hnutí se posléze přidávaly zmiňované hmotné objekty. Jak srozumitelně naznačil Eric Hobsbawm a s ním mnoho dalších historiků[33], žádný moderní národ, ani ten český, není nějakou nadčasovou daností objektivně dohledatelnou v dějinách. Představuje naopak neodmyslitelný projev 19. věku uskutečňující se naznačenými strategiemi jak v představách svých členů, tak právě i objektivně ve veřejném prostoru, v němž se aktéři každodenně pohybovali a dávali svému životu konkrétní řád a význam, kde hledali místo v širším společenství a prostřednictvím různých symbolů i jeho konkrétní tvář. Potvrzením nám může být teze slovenské antropoložky Alexandry Bitúšíkové o tom, že veřejné prostory, především náměstí a ulice představují tepny každého města, v nichž se odráží minulost i přítomnost, vzestupy i pády nejen samotného města, ale rovněž i celé společnosti.[34]

Symbolické myšlení a jednání patří mezi nejcharakterističtější rysy lidského života.[35] A tak i české národní hnutí žilo a prožívalo velmi často v symbolickém světě, protože právě prostřednictvím symbolů realizujících se v jazyce, umění či národních mýtech nalezlo vhodný způsob vyjadřování i sebevyjádření. Z perspektivy formování a potvrzování národní identity znamenal vstup symbolů češství do veřejného prostoru demonstraci vlastní existence a síly i tvorbu obrazu sebe samého. Nejednalo se o vytváření umělého

[32] Možnou typologii a kategorizaci národních symbolů uvádí Miroslav Hroch - Miroslav Hroch, Národ jako kulturní konstrukt?, in: Lidé města, 2005, č. 3, s. 14.

[33] Za všechny jmenujme dvě práce Benedict Anderson, Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu, Praha 2008; Eric Hobsbawm, Národy a nacionalismus od roku 1780. Program, mýtus, realita, Brno 2000.

[34] Alexandra Bitúšíková, Kontinuita a zmena v urbánnom kontexte (Sociálno-antropologické reflexie výskumu mesta a spoločnosti), in: Banská Bystrica. Premeny mesta a spoločnosti. Štúdie k antropológii mesta a spoločnosti, Banská Bystrica 1999, s. 22.

[35] Ernst Cassirer, Esej o člověku, Bratislava 1977, s. 80.

světa od reality odtržených významů, ale mnohem spíše o přirozené, tehdejšímu myšlení, cítění a době odpovídající projevy sebedůvěry a víry národní společnosti. Jednalo se o její projekce. Ulice a náměstí Prahy 19. věku se tudíž proměnily v pomyslné hmotné kulisy, v jejichž prostředí i jejichž prostřednictvím vytvářeli Češi sobě příznivou a současně vůči okolí, právě i pražským Němcům, nárokující sociální realitu. Sochami, názvy ulic, do prostoru zasazenými významnými budovami i s nimi svázanými symboly a mýty byla Praha přivlastněna českému kolektivu, stala se jeho reprezentantkou, nyní národní a významně sekularizovanou. Jej navenek reprezentovala a pro něj naplňováním svých prostor zpětně dokazovala opodstatněnost pro-národních vlasteneckých aktivit. Výjimečnost lokace různých slavnostních – identitotvorných podniků se odvíjela od výjimečnosti Prahy a naopak význam českého hlavního města byl zvyšován konáním významných festivit a obřadů. Stala se neodmyslitelnou součástí velkého dějinného příběhu českého národa, který svou identitu v jejích ulicích demonstruje vlastně až dosud – do pozdněmoderních dnů ritualizace českých sportovních úspěchů či vojenských oslav státního svátku 28. října roku 2008.

Summary

Prague between myth and history II. The city as a public place

Prague – as a centre of past, famous state and cultural life of Czech nation – appertains to a number of symbols of Czech national movement of the 19th century. It represents one of the central place of a national memory. In its public space there were presentations, manifestations and creation of Czech national identity. It was happened for example during revolution year 1848, when Pragueś streets, squares and pubs was occupied by Czech language, songs and pamphlets as a manifestations of tendency to engrave patriotic Czech, or more precisely Slavic character. As another example of utilization of public space of later date, from the 60s of the 19th century, mass meetings, festivities, dedications of monuments – mostly devoted to one of the dead patriots or important person from Czech national history – could serve very well too. Praque was appropriated by sculptures, names of streets, buildings, symbols and myths to Czech nation.